

Ryszard Kapuscinski

Ében

A lomha folyó

Yaoundéban egy fiatal domonkos rendi misszionárius, Stanisław Gurgul vár rám. Elvisz magával Kamerun erdeibe. – Előbb azonban – mondja – elmegyünk Bertouába. Bertouába? Nem tudom, hol van. Sosem jártam ott. Fogalmam sem volt arról, hogy Bertoua létezik! Földünk, bolygónk sok ezernyi, sok tízezer helyből tevődik össze, amelyeknek megvan a maguk neve (ráadásul különbözőképpen ejtve és írva az egyes nyelvekben, ami még tovább növeli számukat), és olyan rengeteg sok van belőlük, hogy az utazó még a töredéküket sem képes megjegyezni. Vagy pedig – mert ez is gyakran előfordul – emlékezetünk tele van helységek, régiók és országok neveivel, amelyeket már semmiféle képpel, látvánnyal, tájjal, semmiféle eseménnyel vagy arccal sem tudunk összekapcsolni. Ráadásul minden összekeveredik, összezavarodik, elhalványul a fejünkben. A Sodori oázist Líbiába tesszük Szudán helyett, Tefe városkát Laoszba Brazília helyett, a kis halászkötőt, Gallét Portugáliába, ahelyett, hogy valóságos helyére, Sri Lankára helyeznénk. A megtapasztalható valóságban oly nehezen megvalósítható egységes világ létrejön agyunkban, annak összegabalyodott, összezavarodott emlékrétegeiben.

A Yaoundéból Bertouába keleti irányban, a Közép-afrikai Köztársaság és Csád felé vezető háromszázötven kilométernyi út szelid, zöldellő dombokon át, kávé-, kakaó-, banán- és ananászültetvények között vezet. Útközben, ahogyan az már Afrikában lenni szokott, időről időre rendőrörsökre bukkanunk. Stanisław ilyenkor megállítja az autót, kidugja fejét az ablakon, és ezt mondja: – *Évêché Bertoua!* (Bertoua püspökség!). A két szó azonnali és mágikus hatást fejt ki. Errefelé mindaz, ami a valláshoz, természetfölötti erőkhöz, a szertartás és a szellem világához kötődik, olyasvalamihez, ami nem látható, nem érinthető, de mégis létezik, méghozzá valóságosabban, mint az egész külsőséges anyagiasság, nos, mindez a tisztelet, komolyság, respektus és egy kevés félelem azonnali reakcióját váltja ki. Tudjuk, hogyan végződik minden játszadozás azzal, ami magasabb rendű és titokzatos, uralkodó és megfejthetetlen. Mindig rosszul végződik. Valójában azonban többről van itt szó. A lét forrására és lényegére vonatkozó kérdésről. Azoknak az afrikaiaknak a gondolkodása, akikkel az évek során találkoztam, mélyen vallásos. – *Croyez-vous en Dieu, monsieur?* (Hisz ön Istenben?). Mindig vártam ezt a kérdést, mert tudtam, hogy el fog hangzani, hiszen annyiszor föltették már nekem. És azt is tudtam, hogy aki fölteszi, kutató tekintettel mér végig, figyelni arcom minden rezdülését. Tisztában voltam a pillanat komolyságával, értelmével. És éreztem, hogy válaszom eldönti viszonyunk kölcsönös alakulását, de mindenképpen eldönti a kérdező hozzám fűződő viszonyát. És amikor így válaszoltam: - *Oui, j'en crois* (Igen, hiszek) – láttam a kérdező arcán, mennyire megkönnyebbült, hogyan oldódott fel benne a jelenetet kísérő feszültség és aggodalom, mennyire közel került hozzám áttörve a bőrszín, a státus és az életkorbeli különbség okozta akadályt. Az afrikaiak nagyra értékelték és szívesen használták összekötő kapocsként ezt a magasabb rendű, szellemi sikot, amelyet gyakran nem lehetett szavakkal kifejezni és meghatározni, amelynek létezését és jelentőségét azonban ösztönösen, spontán módon mindenki érezte.

Általában nem feltétlenül volt szó konkrét istenről. Olyanról, amelyet meg lehet nevezni, külsejét, jellemzőit valahogyan le lehet írni. Valami másról volt inkább szó, a hitről, hogy létezik egy Legfelsőbb Lény, amely teremt és uralkodik és áthatja az embert azzal a lelki szubsztanciával, amelynek révén az ember az értelem nélküli állatok és a halott dolgok fölé emelkedik. A Legfelsőbb Lénybe vetett alázatos és elszánt hit teszi, hogy e Lény követeit és földi képviselőit is különleges tisztelet és megbecsülés övezi. Ez a privilégium egyébként kiterjed a legkülönfélébb vallások, egyházak, vallási közösségek itteni egész népes rétegére, amelyben a katolikus misszionáriusok csak elenyésző kisebbséget jelentenek. Afrikában ugyanis megszámlálhatatlanul sok iszlám mollahval és marabuttal, keresztény szekták és csoportok vezetőivel, afrikai istenségek és kultuszok papjaival találkozhatunk. Ezek között az emberek között, bizonyos versengés ellenére, meghökkentő tolerancia uralkodik, az egyszerű emberek irántuk táplált tisztelete pedig általános jelenség.

Ezért aztán amikor Stanisław atya megállítja autóját, és így szól a rendőrökhöz: – *Évêché Bertoua!*, azok nem ellenőrzik a papírjait, nem nézik át a járművét, nem kérnek csúszópénzt, csak mosolyognak, barátságosan intenek, hogy mehetünk tovább.

A bertouai kúria épületében eltöltött éjszaka után együtt utaztunk a százhusz kilométernyire fekvő Ngura nevű falucskába. Kilométerekben mérni errefelé az utat azonban megtévesztő és értelmetlen dolog. Ha jó aszfaltra bukkanunk, ekkora távolságot egy óra alatt meg lehet tenni, ha azonban elhanyagolt, úttalan utakra tévedünk, egy napig is eltart az utazás, esős évszakban pedig akár kettőig, háromig is. Ezért aztán Afrikában általában nem azt tudakolják, hogy valami hány kilométerre van, hanem, hogy mennyi idő alatt lehet oda eljutni, s ilyenkor az ember ösztönösen az égre tekint – ha süt a nap, akkor elég lesz, mondjuk, három-négy óra, de ha felhők gyülekeznek az égen, és útközben elkap bennünket egy jókora eső, igazán nem tudhatjuk, mikor érünk célba.

Ngura Stanisław Stanisławek egyházközsége, oda vezet most bennünket ő maga, előttünk haladva autójával. Valójában csak így juthatunk el Ngurába. Afrikában, ha nem a kevéske főútvonal valamelyikén haladunk, el vagyunk veszve. Nincsenek útjelző táblák, föliratok, jelzések. Nincsenek pontos térképek. Ráadásul ugyanazok az utak is más-más irányban futnak az évszakoktól, a vízállástól és az örökös tűzvészek kiterjedésétől függően.

Az egyetlen menedék egy itteni, helybéli ember, valaki, aki ismeri a környéket, olvasni tud a tájból, a jelzésekből, amelyek számunkra legalább annyira érthetetlenek és titokzatosak, mint a kínai írás. Mert például: – Mit mond neked ez a fa? – Semmit! – Semmit? De hiszen ez a fa azt mondja, hogy itt balra kell fordulnod, különben eltévedsz. És az a kő? – Az a kő? Az se mond semmit sem! – Semmit sem? Hát nem látod, hogy a kő azt jelzi, hogy azonnal jobbra, meredeken jobbra kell fordulnod, különben ember nem járta, úttalan utak halála vár rád?

Ez a helyi, jelentéktelen külsejű, mezítlábás ember, aki könnyedén olvas a tájból, megfeyti annak titokzatos hieroglifáit, ily módon útikalauzunkká, megváltónkká válik. Ezek az emberek mind fejükben hordják a maguk kis geográfiáját, az őket övező világ magántérképét, a legértékesebb tudást és művészetet, amely lehetővé teszi számukra, hogy a legkegyetlenebb viharban, a legnagyobb sötétben is megtalálják a hazafelé vezető utat, s ezzel megmentsék életüket.

Stanisławek atya évek óta él itt, gond nélkül vezet hát mennünket a környék bonyolult labirintusain át. Végül aztán eljutunk a plébániájáig, amely valójában szegényes, összetakolt barakk. Ebben helyezkedik el az iskola, amely azonban nem működik, mert nincs tanító. Az egyik tanterem a papi lakás: ágy, asztal, tűzhely, petróleumlámpa a berendezése. A következő teremben van a

kápolna. A barakk mellett az összedőlt templom romjai. A misszionárius feladata, legfőbb foglalatossága most egy új templom felépítése. Rengeteg huzavona, évekre szóló munka. Nincs pénz, munkaerő, anyag, szállítóeszköz. Minden reménye az öreg autó. Csak nehogy elromoljon, szétessen, csak le ne álljon! Akkor ugyanis minden függőben marad: a templomépítés, az Evangélium tanítása, a lelkek megváltása.

Aztán a hegycsúcsokon haladtunk tovább (odalenn, alattunk pedig sűrű, áthatolhatatlan erdő zöld szövetével letakart hatalmas, a tenger, az Atlanti-óceán határtalanságára emlékeztető síkság húzódott), igyekeztünk arra a helyre, ahol a kanyargós, lomha Ngabadi folyó medrében kincset kereső aranyosok telepe helyezkedett el. Már délután volt, mivel pedig arrafelé nincs szürkület, és a sötétség egy pillanat alatt beköszönhet, először oda tartottunk, ahol az aranyosok dolgoztak.

Mély szurdok alján hömpölyög a folyó. Lapos medre homokos és sóderes. Minden centiméterét föltúrták, mindenütt mély tölcéseket, gödröket, mélyedéseket, vájzatokat látni. Ezen a csatatéren félméztelen, verejtékben úszó, lázas izgalommal sürgölődő fekete emberek nyüzsögnek. Ennek a helynek ugyanis sajátos klímája, szenzációvárással, birtoklási vágygal, kapzsisággal, hazardírozással teli, félhomályos játékkaszinóéra emlékeztető atmoszférája van. Mintha egy láthatatlan, mégis mennyire érzékelhető rulett fogogna körbe-körbe szeszélyesen, kiszámíthatatlanul. Mindenekelőtt azonban a sódert kapirgáló kapák tompa hangját, a kézi rostákban rázott homok surrogását és a szurdok alján dolgozó emberek hol kiáltásokra, hol éneklésre hasonlító, monoton hangját hallani odalentről. Nem látjuk, hogy az aranyosok bármit is kiástak, találtak, félretettek volna. Billegetik kis teknőiket, vizet töltenek beléjük, leszűrik, vizsgálják tenyerükön, fénybe tartva a homokot, aztán visszaöntik az egészet a folyóba.

Időnként azonban mégiscsak találunk valamit. Elég fölneézni a szurdok tetejére, a hegyoldalakra, ahol mangófa árnyékában, akácfák és tépett pálmák áttetsző ernyői alatt arabok sátrai sorakoznak. Ezek az arabok a Szaharából, a szomszédos Nigerből, N'Djaménából és Nubiából érkezett aranykeresők. Fehér galabieikben, szépen tekert hófehér turbánjaikban tétlenül ücsörögnek sátraik előtt, teát szűrcsölgetnek és díszes nargilét szívnak. Időről időre egy-egy kimerült, inas fekete aranyos fölkapaszkodik hozzájuk a nyüzsgő mélyből. Leguggol az arabhoz, elővesz, kibont egy papírdarabkát, amelynek gyűrött alján ott lapul néhány aranyfényű porszem. Az arab közönyösen szemügyre veszi, mérlegel, számol. Közli az árat. A maszatos fekete kameruni, e föld és folyó ura, hiszen övé ez az ország, és látszólag övé az arany is, nem vitatkozik, nem makacskodik az árat illetően. Egy másik arab ugyanannyit adna. És a következő is. Az ár szabott. Itt monopol helyzet van.

Besötétedik, a szurdok kiürül, elcsöndesedik, már nem is látni a szurdok belsejét, az egész már csak fekete, kialudt mélység. Indulunk a Colomine nevet viselő telepre, amely ideiglenesen összetákoltt városka, olyan átmeneti és ócska, hogy lakói nem fognak sajnálkozni, ha el kell hagyniuk, amikor a folyóból elfogy az arany. Egyik fészker a másikhoz, bódé a bódéhoz ragasztva – így húzódnak a nyomorúságos utcácskák mind egy irányba, a bárokkal, üzletekkel teli főutca felé tartva, ahol az esti és éjszakai élet zajlik. Villany nincs. Mindenütt lámpások, mécsesek, gyertyák világítanak, a földön pedig hasábfák, tuskók égnek. Villog, imbolyog minden, amire fényük rávetül. Itt holmi emberalakok suhannak el, ott egy arc jelenik meg, egy szempár villan, egy kéz válik láthatóvá. Ez a lemezdarab egy háztető, ami megvillan, egy kés, ez a levágott deszkadarab pedig ki tudja, honnan került ide, és mi célt szolgál. Semmi sem kapcsolódik egymáshoz, nem képez egészet. Csak azt tudjuk, hogy ez a sötétség itt, körülöttünk mozog, formái vannak, és hangokat hallat. Hogy valamilyen fény segítségével a felszínre hívhatjuk belső életét, beletekinthetünk, de ahogy a fény kialszik, minden elvész, eltűnik szemünk elől. Több száz arcot láttam Colominében, sok beszélgetésnek voltam fültanúja, rengeteg jövő-menő, sürgölődő, üldögélő ember mellett haladtam el. A lámpások imbolygó fénye miatt szétszabdalt képek, az állandó villódzás, szétaprózódás azonban nem teszi lehetővé, hogy bármely arc is valamely alakhoz, bármely hang is konkrét, ottani személyhez kapcsolódjék emlékeimben.

Reggel elutaztunk délre, a Nagy Erdőbe. Előbb azonban ott volt még a dzsungelt átszelő Kadei folyó (a Yunbi és Bolobo magasságában a Kongóba ömlő Sangha mellékfolyója). Az itteni alapelveknek megfelelően, hogy ugyanis az egyszer elromlott dolgot már soha többé nem javítják meg, a komp, amelyen át kellett volna kelniük, merő ócskavasra emlékeztetett. Ott tekergett azonban három fiú, akik képesek voltak mozgásba hozni a hatalmas monstrot. A komp óriási, négyszögletes, lapos fémdoboz. Fölötte a folyó fölé feszített acélsodrony. A fiúk egy nyikorgó hajtókart tekerve, a sodronyt hol megfeszítve, hol ellazítva, vezetik – lassacskán, igen lassacskán – a kompot (velünk és autónkkal együtt) a folyó túloldalára. Ez a manőver persze csak akkor jár sikerrel, ha a víz sodra lomha, lassú. Elég, ha a víz megmoccan, feléled, s a Kadei, a Sangha, a Kongó hullámain vergődve az Atlanti-óceánban landolunk.

Az átkelést követő utazás elmerülés a Nagy Erdőben, lesüllyedés, lesodródás egy másfajta, zöldes, homályos, áthatolhatatlan valóság aljára, labirintusaiba, alagútjaiba, belsejébe. A trópusi őserdőt nem lehet összehasonlítani semmiféle európai erdővel, semmiféle egyenlítői dzsungellel. Az európai erdők szépek és gazdagok, de közepes méretűek, a fák mérsékelten magasak – el tudjuk képzelni, hogy fölmászunk akár a legmagasabb kőrös vagy tölgy csúcsára is. A dzsungel pedig ágak, gyökerek, hajtások, liánok gigantikus csomóvá tekeredő gomolyagja, gubanca, párás melegben összeszoruló, sokszorozódó élet, zöld kozmosz.

A trópusi őserdő más. Monumentális méretű, a fák harminc, ötven méterre vagy még magasabbra nőnek benne, gigantikusak, hibátlanul egyenesek, lazán helyezkednek el, jól érzékelhető távolságot tartanak egymástól, szinte nincs is aljnövényzetük. És most, amikor bejutok a Nagy Erdőbe, az égigérő sequoiák, mahagónik, óriásfenyők közé, olyan érzés fog el, mintha egy nagy székesegyház küszöbére lépnék, egyiptomi piramis belsejébe igyekeznék vagy az Ötödik Sugárút felhőkarcolói között állnék.

Az ide vezető utakon gyakran csak kinkeservesen lehet utazni. Vannak olyan kátyús, gödrös szakaszok, ahol valójában nem is lehet haladni, az autó úgy imbolyog, mint viharba került bárka, minden méter megtétele valóságos kinszenvedés. Csak azok a hatalmas méretű, gőzmozdony nagyságú motorral hajtott teherautók győzik le a könnyedén az akadályokat, amelyeken a franciák, olaszok, görögök és hollandok szállítják innen a fát Európába. Mert itt, az őserdőben éjjel-nappal folyik a fakitermelés, a Nagy Erdő területe állandóan csökken. Mindegyere óriási, letarolt tisztásokat látni, amelyeken hatalmas, friss rönkök meredeznek a földből. A fűrészek átható sivitása kilométereken át visszhangzik.

Valahol ebben az őserdőben, amelyben mindannyian oly kicsiknek érezzük magunkat, élnek még nálunk is kiszolgáltatottabbak – az őserdő állandó lakói. Ritkán lehet velük találkozni. Útközben elhaladunk szalmakunyhók mellett, de embert sehol sem látunk. A kunyhók gazdái valahol az erdő belsejében vannak. Madarakra vadásznak, bogyt gyűjtenek, gyökereket üldöznek, mézet keresnek. Minden ház előtt rúdra vagy kihúzott madzagra akasztva bagolytollat, hangyászkarot, skorpiópotrohot vagy kígyófogat látni. A titok ezen apróságok elrendezésében rejlik. Ebből lehet megtudni, hol kell keresni a házigazdát.

Éjszaka megpillantottunk egy egyszerű, falusi templomot és mellette egy szegényes épületet – a plébániát. Célba értünk. Az egyik szobácskában petróleumlámpa égett, a halvány, imbolygó fény a nyitott ajtón át a tornácra vetődött. Bementünk a házba. Mindenütt csönd és sötétség. Kis idő múlva aztán előjött egy magas, sovány férfi világos reverendában: a dél-lengyelországi Jan atya. Beesett,

izzadt arcában nagy, égő szempár világított. Rátört a malária, látszott, hogy lázas, sejteni lehetett, hogy testét hideglelés és görcsök kínozzák. A végletekig kimerült, apátiába zuhant ember halkán beszélt. Szeretett volna illően fogadni, megvendégelni minket, ám gondterhelt gesztusaiból, céltalan toporgásából látszott, hogy nincs mivel, nincs hogyan. A faluból jött egy idős asszony, rizst kezdett nekünk melegíteni. Vízet ittunk, aztán egy fiú hozott egy üveg banánsört. – Miért lakik itt, atyám? – kérdeztem. – Miért nem utazik el innen? – Jan atya olyan ember benyomását keltette, akiben egy rész már kialudt. Valami már nem volt meg benne. – Nem mehetek el – válaszolta. – Valakinek őriznie kell a templomot. – És kezével az ablak mögött látható fekete tömbre mutatott.

A szomszédos szobában feküdtem le, de nem tudtam elaludni. Hirtelen az egykori ministrálás szavai toltak emlékezetembe. Pater noster, qui es in caeli... Fiat voluntas tua... sed libera nos a malo...

Reggel a fiú, akit este láttam, egy drótra akasztott horpadt felnit kongatott kalapáccsal. A felni a harangot helyettesítette. Stanisław és Jan reggeli misét tartott a templomban. A misén csak ketten voltunk – a fiú és én.

Madame Diuf hazafelé tart

Eleinte semmi sem utalt arra, mi lesz később. Hajnalban a dakari pályudvar üres. A vágányokon csupán egy vonat áll, amely délelőtt indul Bamakóba. Egyébként itt ritkán indulnak és érkeznek vonatok. Egész Szenegálban csupán egy nemzetközi vonal van: Bamakóba, Mali fővárosába, és szintén csak egy rövid belföldi vonal: Saint-Louisba. A bamakói vonat hetente kétszer közlekedik, a Saint-Louis-i naponta egyszer. A pályaudvaron tehát leggyakrabban senki sincs. Még a pénztárost is nehéz megtalálni, aki, állítólag, egyúttal az állomásfőnök is.

Csak amikor már a nap a város fölött áll, akkor jelennek meg az első utasok. Sietség nélkül foglalnak helyet a fülkékben. A vagonok itt kisebbek, mint Európában, a vágányok keskenyebbek, a fülkék szűkek. Eleinte azonban van elég hely. Még a peronon találok két glasgow-i skót fiatal, akik Nyugat-Afrikában utazgattak Casablancából Niameybe. – Miért Casablancából Niameybe? Nem nagyon tudják. Csak, így döntöttek. Együtt vannak, és ez láthatóan kielégíti őket. Mit láttak Casablancában? Tulajdonképpen semmit. És Dakarbán? Valójában szintén semmit. Nem érdekli őket a városnézés. Ők csak utazgatni akarnak. Utazni és utazni. A különleges út a fontos számukra és az útközben együtt átélt élmények. Nagyon hasonlítanak egymásra – világos, Afrikában szinte átlátszónak tetsző bőr, gesztenyeszőke haj, sok szeplő. Angol beszédük erősen skótos, vagyis keveset értek belőle. Egy ideig hármasan ülünk a kupében, közvetlenül az indulás előtt azonban csatlakozik hozzánk egy testes, energikus asszonyság bő, buggyos, igen tarka bububan (itteni, bokáig érő szoknya). – Madame Diuf! – mutatkozik be, és kényelmesen elhelyezkedik az ülésen.

Indulunk. A vonat kezdetben az egykori gyarmati Dakar szélén halad. Dakar szép, pasztellszínű, festői tengerparti város, strandok és teraszok közt helyezkedik el egy kiszögellésen, kicsit Nápolyra, kicsit Marseille villanegyedeire, Barcelona művészi elővárosaira emlékeztet. Pálmák, kertek, ciprusok, bougainvilleák. Lépcső-utcák, sövények, zöld gyepek, szökőkutak. Párizsi butikok, olasz szállodák, görög éttermek. Az egyre gyorsabban robogó vonat lassan elhagyja ezt a kirakat-várost, enkláve-várost, álmvárost, amikor hirtelen, egy pillanat alatt sötét lesz a fülkében, kintről pedig csattogás, ropogás, kétségbeesett kiáltás hallatszik. Az ablakhoz ugrom, amelyet Edgar (a skót fiatalember) sikertelenül próbál felhúzni, hogy kizárja a befelől szálló por- és szemétfelhőket.

Mi történt? Látom, hogy eltűntek a buja, virágokkal teli kertek, elnyelte őket a föld, és valamiféle sivatag kezdődött, de emberekkel, bódékkal, fészerekkel teli sivatag, homoktenger, amelyen a nyomornegyed, az afrikai városok többségét övező kaotikus slum, komor bidonville húzódik. Mivel pedig az ilyen nyomornegyed igencsak szűkös, a bodegák összeszorulnak, szinte egymásra épülnek, a vasúti töltés és vágány az egyetlen szabad hely, ahol piacozni lehet. Így aztán reggel óta nagy itt a forgalom. Az asszonyok a földre, tállakra, tálcákra, kis asztalokra rakják ki árujukat – banánt, paradicsomot, szappant és gyertyát. Afrikai szokás szerint szorosan egymás mellé préselődnek. És ekkor jön a vonat. Jön nagy lendülettel, zakatolva, fűtülve. Mindenki kiabálva, nagy riadtan, pánikba esve kapkodni kezd, amit ér, és menekül, ahogy a lába bírja. Korábban nem tudnak félrehúzódni, mert nem lehet pontosan tudni, mikor érkezik a vonat, ráadásul nem is látni messziről, mert hirtelen bukkan föl egy kanyar mögül, egyetlen megoldás marad hát: menekülni az utolsó pillanatban, akkor, amikor a nekivadult vasparipa már az ember hátát éri, s úgy súvít, mint valami halálosztó rakéta.

Az ablakból látom a szertefutó tömeget, a rémült arcokat, az ösztönösen, védekezéséért előre nyújtott kezeket, látom, hogyan buknak föl az emberek, gurulnak lefelé a töltés oldalán fejüket kezükkel takarva. S zajlik mindez óriási porfelhők közepette, szanaszét repkedő műanyagszatyrok, papír- és rongydarabok kíséretében.

Sokáig tart, míg átbogunk a vásártéren, letarolt csatateret, porfelhőket hagyva magunk mögött. És embereket, akik minden bizonnyal megpróbálják valamiképpen helyreállítani a rendet. Kiérünk az akácfákkal és kőbányákkal benőtt néptelen, nyugodt, tágas szavannára. Madame Diuf azt mondja, hogy az a pillanat, amikor a vonat lerombolja és mintegy levegőbe röpíti az egész vásártéret, ideális időpont a tolvajok számára, akik egyenesen várják az ilyen pillanatokat. Kihasználják a zűrzavart, s a vonatkerekek által felvert porfüggöny mögé rejtőzve rávetik magukat a szétszóródott áruira, és visznek mindent, ami a kezük ügyébe esik.

– Ils sont malins, les voleurs! – kiáltja szinte lelkesedve.

Mondom a fiatal skótoknak, akik először járnak ezen a földrészen, hogy az utóbbi két-három évtizedben az afrikai városok megváltoztatták arculatukat. Az, amit az imént láttak – a szép mediterrán Dakar és a borzalmas sivatagi Dakar – jól illusztrálja azt, ami az itteni városoknál történt. Valamikor a közigazgatás, a kereskedelem és az ipar központjai voltak. Funkcionális képződmények, amelyek termelési és szervező feladatokat láttak el. Ezekben a rendszerint nem túl nagy városokban csak azok laktak, akiknek ott munkájuk volt. Az, ami ezekből a központokból megmaradt, ma már csupán töredéke, darabkája, kis szelete az új városoknak, amelyek még a kicsiny, gyéren lakott országokban is óriásira növekedtek, hatalmas molochokká váltak. Igaz, hogy a városok az egész világon gyorsított ütemben növekszenek, mert az emberek könnyebb, jobb életet remélnek a várostól, Afrika esetében azonban egyéb tényezők is közrejátszottak a hiperurbanizáció kialakulásában. Az első ilyen tényező a hetvenes, majd a nyolcvanas években fellépő aszály volt. A mezők kiszáradtak, az állatok elhullottak. Emberek milliói haltak éhen. Más milliók a városokban kerestek menedéket. A városok nagyobb túlélési esélyt adtak, mert ott osztották el a külföldi segélyeket. A szállítás Afrikában túlságosan nehézkes és drága ahhoz, hogy az élelmiszer-segélyek eljussanak a falvakba, ezért aztán a falusiaknak kell a városba menniük, hogy a segélyből részesüljenek. Csakhogy annak a törzsnek, amely egyszer már elhagyta földjét, elvesztette állatait, nem lesz lehetősége mindezek visszaszerzésére. Ezek az emberek, akik ettől kezdve már mindig külföldi segítségre lesznek utalva, addig élnek, amíg a segélyezést valaki meg nem szünteti.

A város a nyugalom, a biztonság délibábjával is kecsegtetett. Különösen a polgárháborúk és a warlordok terrorja által gyötört országokban. A gyenge, védtelen emberek a városokba menekültek arra számítva, hogy ott esélyük lesz az életben maradásra. Emlékszem a kelet-kenyai Mandera és Garissa városokkára a szomáliai háború idejéből. Amikor közeledett az este, a szomáliaiak nyájaikkal együtt bejötték a legelőkről, és a város köré tömörültek. Éjszaka izzó fénygyűrű vette körül a várost. A jövevények égették lámpásaikat, mécseseiket, fáklyáikat. A város közelében nagyobb biztonságban érezték magukat. Hajnalban a gyűrű kialudt. A szomáliaiak szétszéledtek, elindultak nyájaikkal a távoli legelők felé.

A szárazság és a háború tehát elnéptelentette a falvakat, lakóikat a városokba űzte. Ez a folyamat éveken át tartott. Emberek

millióit, tízmillióit érintette. Angolában és Szudánban, Szomáliában és Csádban. Tulajdonképpen mindenütt. Gyerünk a városba! Volt ebben reménykedés a megmenekülésben, de benne volt a kétségbeesés reflexe is. Hiszen senki sem hívta, senki sem várta ott őket. Mentek félelemtől hajtva, maradék erejüket összeszedve, csak elbújni valahol, csak megmaradni!

Arra a táborhelyre gondolok, amely mellett Dakarból kifelé tartva elhaladtunk, lakóinak sorsán töprengek. Létük átmenetiségén, e lét célszerűségére, értelmére vonatkozó kérdésen, amelyet egyébként senki sem tesz fel senkinek, még önmagának sem. Ha a teherautó nem hoz élelmet, éhen halnak. Ha a lajtos kocsi nem hoz vizet, szomjan halnak. A városba nincs miért menniük, a faluba nincs mihez visszatérniük. Semmit nem természetnek, állatot nem tartanak, nem állítanak elő semmit. Sehol sem tanulnak. Nincs címük, pénzük, személyi okmányuk. Mindannyian elvesztették otthonukat, sokan a családjukat is. Nincs kihez menniük, hogy panaszkodjanak, nincs senki, akitől bármit is várnának.

A világ egyre fontosabb kérdése nem az, hogyan lehet élelmezni az embereket, hiszen élelemből van elég, néha csak szervezés és szállítás kérdése az egész, hanem az, hogy mit kezdünk az emberekkel. Mit kezdünk sok-sok millió ember jelenlétével a földön? Kihaszíratlan energiájukkal? A magukban hordott erővel, amelyre, úgy tetszik, senkinek sincs szüksége? Milyen helyet foglalnak el az emberiség családjában? Teljes jogú tagok? Kárvallott rokonok? Tolakodó bajkeverők?

A vonat lassított, állomáshoz közeledtünk. Észrevettem, hogy a vagonok felé embertömeg szalad, rohan kétségbeesetten, mint holmi öngyilkos csapat, amely azonnal a kerekek alá veti magát. Asszonyok voltak és gyerekek, akik banánt, narancsot, sült kukoricát és datolyát árultak. A vagonok ablakaihoz tömörültek, mivel azonban árujukat fejükre helyezett tálcán kínálták, nem lehetett látni sem az árusokat, sem az arcukat, csak a nyomuló banánfürtöket, amelyek kiszorították a datolyahalmokat, dinnye piramisokat, és lökték félre a szétszóródó narancsokat.

Madame Diuf a maga terjedelmes alakjával azonnal elfoglalta az ablak egész terét. Válogatott a peron fölött imbolygó gyümölcs- és zöldségalmokból. Alkudozott, veszekedett. Időnként hátrafordult hozzánk, és hol egy fürt zöld banánt, hol érett papaját mutatott felénk. Zsákmányát párnás, kövér kezében méregette, és diadalmasan mondta: – A Bamako? Cinq fois plus cher! A Dakar? Dix fois plus cher! Voilá! – És a vásárolt gyümölcsöt lerakta a padlóra és a polcokra. Más vásárló azonban nem nagyon volt. A gyümölcs piac szinte érintetlenül hullámzott szemünk előtt. Azon gondolkodtam, miből élhetnek ezek a vonatot ostromló emberek. A következő vonat néhány nap múlva jön erre. A közelben nem látni semmiféle települést. Kinek adnak hát el bármit is? Ki vásárol tőlük?

A vonat megrándult és elindult, Madame Diuf elégedetten ült le. De valahogy úgy helyezkedett el, hogy kifejezetten több lett belőle. Nem ült, hanem uralkodó pózban elhelyezkedett, mintha elhatározta volna, hogy teste tömegét kiszabadítja az addig gúzsba kötő, számunkra láthatatlan fűzőkből, hogy pihenjen egyet szabadon. A füke megtelt a növekvő, lihegő és izzadt madame-mal, karja, csipője, keze és lába eluralkodott rajtunk, Edgart és Clare-t (a skót lányt) az egyik sarokba, engem a másik sarokba nyomott úgy, hogy alig maradt számomra hely.

Ki akartam menni a fülkéből, hogy kiegyenesítsem tagjaimat, de kiderült, hogy ez lehetetlen. Eljött az imádkozás ideje, a folyosók megteltek kis szőnyegeiken térdeplő, ritmikusan hajlongó férfiakkal. A folyosó volt az egyetlen hely, ahol imádkozhattak. A vonaton való utazás még így is liturgiai nehézséget jelentett: az iszlám ugyanis megköveteli hívőitől, hogy Mekka felé fordulva imádkozzanak, a vonatunk viszont folyton kanyargott, változtatta az irányt, veszélyesen olyan szögben haladt, hogy az istenfélők a szent helynek háttal hajlonghattak volna.

Bár a vonat folyton kanyargott, lavírozott, a táj mit sem változott. Sahel: száraz, homokos, világosbarna, néha sötétbarna, napégette síkság. Itt-ott a homok és a kövek fölé emelkedő száraz, szúrós, szalmasárga fűcsomók. Sárgás sósakorbolya és hajlékony tamariszkusz bokrok. Ritkás, sápadt árnyékok a bokrokon, füveken és a földön – a mindenütt látható tüskés, tekergős akácok árnyékai. Csönd. Pusztaság. A fullasztóan meleg nappal remegő, fehér levegője.

Tambacounda nagy állomásán elromlott a mozdony. Megrepedtek valamilyen szelepek, az olaj lefolyt a töltésen. Helybéli fiúk sietve üvegekbe és konzervdobozokba fogták fel. Itt semmi sem vész kárba. Ha kiszóródik valamilyen mag, összeszedik az utolsó szemig, ha megreped egy vizes fazék, minden csepp vizet megmentenek, megisznak.

Minden jel arra mutatott, hogy hosszabb ideig kell várakoznunk. Gyorsan összesereglett jópár kíváncsiskodó a városkából. Ajánlottam a két skótnak, hogy szálljunk le szétnézni, elbeszélgetni. Határozottan visszautasítottak. Nem akarnak senkivel sem találkozni, elbeszélgetni. Nem akarnak senkit sem megismerni, meglátogatni. Ha valaki közeledik hozzájuk, elfordulnak és elmennek. Legszívesebben egyszerűen elmenekülnének. Viselkedésük rövid, ám kellemetlen tapasztalatokból származik. Meggyőződtek róla, hogy ha valakivel szóba elegyedtek, az illető utána mindig akart tőlük valamit. Különbőféle dolgokat – arra számított, hogy elintézznek neki valamilyen ösztöndíjat, munkát szereznek, pénzt adnak. Az illetőnek mindig beteg szülei, eltartandó testvérei voltak, ő maga pedig napok óta nem evett. A panaszok, siránkozások rövidesen ismétlődni kezdtek. A két fiatal nem tudta, hogyan reagáljon. Tehetetlenek voltak. Végül csalódottan, kedvetlenül közös elhatározásra jutottak: semmi kapcsolat, találkozás, beszélgetés! És most ehhez tartják magukat.

Mondom a skótoknak, hogy az itteniek követelőző magatartása abból az afrikaiak többségében élő meggyőződésből fakad, hogy a fehér embernek mindene megvan. Mindenesetre sokkal, sokkal több mindene van, mint a feketének. És ha egy ilyen fehér ember az útjába kerül, az afrikainak az olyan, mintha egy tyúk aranytojást tojt volna neki. Ki kell használnia ezt az esélyt, nem bambulhat el, nem hagyhatja elveszni a jó alkalmat. Annál kevésbé, mivel sokuknak valóban semmijük sincs, mindenre szükségük van, s annyi mindenre vágnak.

De benne van ebben a szokások, az elvárások óriási különbözősége is.

Az afrikai kultúra cserekultúra. Te adsz nekem valamit, én pedig köteles vagyok azt viszonzni. De ez nemcsak kötelességem, a becsületem, tisztességem, emberségem is ezt diktálja. A csere aktusában az emberek közötti viszony legmagasabb formái jutnak kifejezésre. Két fiatal házassága, akik utódaikon keresztül meghosszabbítják az ember jelenlétét a földön és biztosítják, hogy létezni fogunk, hogy az élet folytatódik, ez a házasság is tulajdonképpen törzsek közötti csere útján jön létre: asszonyt adnak a törzs számára nélkülözhetetlen javakért cserébe. Az ilyen kultúrában minden a viszonzást követelő ajándék formáját ölti. A viszonzatlan ajándék nyomja annak a lelkét, aki nem viszonzta azt, lelkiismeret-furdalást, bajt, betegséget, sőt, halált is okozhat. Ezért az ajándék elfogadása jelzés, ösztönzés arra, hogy azonnal viszontlépéseket tegyék, minél előbb helyreállítsam az egyensúlyi állapotot: kaptam? viszonzom!

Sok félreértés származhat abból, ha az egyik fél nem érti, hogy a csere tárgyát különféle rendű dolgok képezhetik, például jelképes értéket cserélünk anyagi javakra és vice versa. Ha egy afrikai a skót fiatalokhoz közeledik, valójában egy sor ajándékkal halmozza el őket: megajándékozza őket a személyével és figyelmével, információkkal szolgál, felhívja figyelmüket a tolvajokra, biztonságot nyújt stb. Magától értetődik, hogy ez az adakozó ember mindezért valamilyen ellenszolgáltatásra, viszonzásra, elvárásainak teljesítésére számít. Ehelyett azt látja döbbenet, hogy a két skót fiatal savanyú képet vág, sőt, háttal fordít, és elmegy!

Este tovább indultunk. Kicsit hűvösebb lett, könnyebben lélegeztünk. Kelet felé tartottunk, a Sahel belsejébe, Afrika belsejébe. A

vasútvonal Goudirin, Dibolin és a már Maliban lévő nagyvárosban, Kaysen át vezetett. Madame Diuf minden állomáson bevásárolt. A fülke megtelt narancssal, görögdiannyéval, papajával, sőt, szőlővel. Most faragott székeket, bronz gyertyatartókat, kínai törülközőket, francia szappant vásárolt. Egyfolytában győzedelmes kiáltásokat hallatott: – Voilr, m'sieurs dames! Combien cela cou'te f Bamako? Cinq fois plus cher! Et f Dakar? Dix fois! Bon Dieu! Quel achat! – Most már a teljes ülést elfoglalta. Elvesztettem ülőhelyemet, de a skótoknak is már csak egy parányi hely maradt a gyömolcsökkel, mosóporokkal, blúzokkal, szárított gyógyfüvekkel, vetőmagot, kölest, rizst tartalmazó zacskókkal plafonig zsúfolt fülke túloldalán.

Olyan érzésem támadt – mert álmos voltam, s mintha rémálmokat láttam volna –, hogy a Madame folyton nő, egyre nagyobb és nagyobb lesz. Bő bubuja felfogta az ablakon át beáramló levegőt, megdagadt, megfeszült, mint egy vitorla, hullámzott és csattogott. Madame Diuf hazafelé tartott Bamakóba büszkén, hogy milyen jól vásárolt. Győztesen, elégedetten betöltötte az egész fülkét.

Ahogy néztem Madame Diufot, mindent betöltő, dinamikus uralmát, monopol helyzetét és mindenben átgázoló céltudatosságát, rádöbbentem, hogy mennyire megváltozott Afrika. Eszembe jutott, hogyan utaztam ugyanezen a vonalon évekkor korábban. Akkor egyedül ültem a fülkében, ugyan ki merete volna megzavarni egy európai nyugalmát, kényelmét? Most pedig egy bamakói kofa, ennek a földnek az úrnője szemrebbenés nélkül kiszorít a fülkéből három európai jelezeve, hogy számukra nincs itt hely.

Hajnali négykor értünk Bamakóba. Az állomás tele volt emberekkel, a peronon sűrű tömeg hullámzott. Fülkénkbe berontott egy csapat zajongó fiú. A madame holmijáért jöttek, hogy hazavigyék. Leszálltam a vonatról. Egy férfi kiáltására lettem figyelmes. A hang irányába tolakodtam. Megláttam egy franciát szakadt ingben, amint ül a peronon, jajgat és átkozódik. Ahogy leszállt a vonatról, abban a pillanatban ellopták mindenét. Csak bőrdöngyének fogantyúja maradt a kezében, s most azzal a bőrdarabbal fenyegette a világot.

Só és arany

Bamakóban egy Centre d'Accueil nevű menhelyen lakom, amelyet spanyolországi apácák vezetnek. Pár garasért lehet itt szobát bérelni, amelyben moszkítóhálóval védett ágy áll. Ez a háló a legfontosabb, nélküle a szúnyogok mindenkit halálra marnának. (Az emberek, ha Afrikáról van szó, borzadva gondolnak olyan veszélyekre, mint egy oroszlánna, egy elefánttal vagy egy kígyóval való találkozás, pedig az itteni igazi ellenségek szemmel alig vagy egyáltalán nem láthatók.) A Centre d'Accueil negatív oldala, hogy a tíz bérelhető szobára csak egyetlen tusoló jut. Ráadásul azt is állandóan egy fiatal norvég foglalja el, aki indulásakor nem volt tisztában azzal, hogy Bamakóban ilyenkor milyen borzalmas a meleg. Afrika belseje valójában folyton fehér izzásban van. Ezt a fenszíkot állandóan éri a nap, amely mintha közvetlenül a föld fölött függene – elég egy óvatlan mozdulattal kilépni az árnyékból, s máris ott helyben elégünk. Az európai jövevényekre még egy lélektani tényező is hat – tudják, hogy a pokol belsejében vannak, távol a tengerőtől, az enyhébb éghajlatú vidékektől, és a bezártságnak, elszakítottaságnak, távolságnak ez az érzése sorsukat még elviselhetetlenebbé teszi. Az említett norvég férfi mindenesetre néhány nap után a forróságtól félholtan úgy döntött, hogy itt hagy mindent, és hazamegy, várnia kellett azonban a repülőjáratra. Úgy ítélte meg, hogy azt a pillanatot csak úgy éri meg, ha addig ki sem jön a tus alól.

A száraz évszakban itt valóban elviselhetetlen a hőség. Az utca, ahol lakom, már reggel óta kihalt. A falak mentén, az átjárókban, kapualjakban mozdulatlan emberek ülnek. Ülnek az eukaliptuszok és mimózák árnyékában, egy nagy, terebélyes mangófa és egy magas, tűzvörös bougainvillea alá húzódvá. Ülnek a mór bárja előtt egy hosszú padon és a sarki bolt előtt álló üres ládákban. Bár sokszor hosszasan figyeltem őket, nem tudnám megmondani, hogy így ülőtkben mit is csinálnak. Mert valójában nem csinálnak semmit sem. Még csak nem is beszélgetnek. Az orvosi várókban órákig ücsörgő emberekre emlékeztetnek. Bár ez sem jó hasonlat. Az orvos ugyanis végül csak megérkezik. Itt viszont nem érkezik senki sem. Nem érkezik, nem távozik. A levegő remeg, hullámzik, nyugtalanul mocorog, mint mikor az üstben forr a víz.

Egyik nap az apácákat meglátogatta egy Jorge Esteban nevű valenciai honfitársuk. Utazási irodája volt Valenciában, és azért utazgatott Nyugat-Afrikában, hogy anyagot gyűjtsön egy turisztikai reklámfüzethez. Jorge nyájas, vidám, energikus ember volt. Született mókamester. Mindenütt otthon érezte magát, minden megfelelt neki. Nálunk csak egy napot töltött. A tűző napra rá se hederített, a fullasztó hőségtől egyenesen erőre kapott. Kicsomagolta fényképezőgépekkel, objektívakkal, szűrőkkel, filmtekercsekkel teli táskáját, aztán járnai kezdte az utcákat, szóba elegyedett az üldögélő emberekkel, tréfálkozott, ígért ezt-azt. Aztán három lábú állványra helyezte Canon gépét, elővett egy futball-sípót, és fújni kezdte. Az ablakból néztem mindezt, és nem hittem a szememnek. Az utca egy pillanat alatt megtelt emberekkel. Pár perc múlva nagy kört alkottak, és táncolni kezdtek. Nem tudom, honnan, de előkerült néhány gyerek is üres pléhdobozokkal, azokat ütögették ütemesen. A többiek is verték a ritmust tenyerükkel tapsolva, lábukkal surrogva tánc közben. Az emberek föléledtek, megmozdult bennük a vér, erőre kaptak. Látszott, mennyire szórakoztatja őket a tánc, mennyire örülnek, hogy élet költözött beléjük. Valami megmozdult, történt az utcán, a környezetükben, bennük, magukban. Megmozdultak a házfalak, fölébredtek az árnyékok. Újabb és újabb emberek csatlakoztak a táncolók köréhez, amely egyre nőtt, duzzadt és gyorsította a tempót. Egyébként a bábészködők tömege is táncolt, az egész utca, mindenki. Ringtak a tarka bubuk, a fehér galabiék, az égszínkék turbánok. Nincs itt sem aszfalt, sem más útburkolat, így aztán a táncolók feje fölött csakhamar sötét, sűrű, forró, fojtogató porfelhők kezdtek gomolyogni, és ezek a tűzvész szította füstfellegekre emlékeztető porfelhők a környéken lakókat is oda vonzották, s csakhamar az egész negyed ott táncolt, szökdécselt, mulatott a legkíméletlenebb, legforróbb déli nap tűzében!

Mulatott? Nem, itt valami másról, többről volt szó, valami fontosabb, magasabb rendű dologról. Elég volt a táncolók arcára pillantani. Figyelem látszott rajta, koncentráció a ritmusra, amelyet a gyerekek a pléhdobozokon vertek, az igyekezet, hogy a fürgé lépések, a csípőringás, a karlengetés és a fejmozgás igazodjon a ritmushoz. De elszánás, határozottság is volt az arcokon, látszott, hogy átérzik a pillanat komolyságát, amikor kifejezhetik önmagukat, bizonyítékát adhatják jelenlétüknek, részvételüknek. A napokon át tétlen és fölösleges emberek hirtelen látható, szükséges és fontos emberré váltak. Léteztek. Alkottak.

Jorge fényképezett. Olyan fényképekre volt szüksége, amelyeken az afrikai utca táncol, örömködik, kedvet csinál az utazáshoz. Végül, már maga is fáradtan, kezével intett a táncosoknak, hogy köszöni, elég volt. Az emberek abbahagyták a táncot, megigazgatták ruhájukat, letörölték magukról a verejtéket. Beszélgettek, véleményét cseréltek, nevetgéltek. Aztán lassan szétszéledtek, árnyékos helyet kerestek, eltűntek a házakban. Az utca újra mozdulatlan, izzó ürességbe merült.

Azért voltam Bamakóban, mert érdekelt a tuareg háború. A tuaregek örök vándorok. De valójában lehet-e őket így nevezni? Vándor az, aki bolyong a világban helyet, otthont, hazát keresve magának. A tuaregnek van saját otthona és hazája, ahol évezredek óta él – a Szahara belseje. Mert az ő otthona más, mint a mienk. Nincsenek falai, nincs teteje, nincs ajtaja és ablaka. Az otthon körül nincs kerítés, nincs fal, semmi, ami elhatárol, elkeríti. A tuareg megvet mindent, ami korlátoz, minden torlaszt, akadályt igyekszik ledönteni, lerombolni. Az ő hazája végtelen, az ő hazája az ezer kilométereken át húzódó égő homok és szikla, a hatalmas, csalóka, terméketlen

föld, amelyről mindenki fél, és igyekeznek azt elkerülni. Ennek a sivatag-hazának ott van vége, ahol véget ér a Szahara és a Sahel, és kezdődnek a tuaregekkel ellenséges, letelepedett közösségek zöld mezői, falvai, házai.

E két népesség évszázadok óta háborúzik egymással. Néha ugyanis oly nagy a szárazság a Szaharában, hogy elapad minden kút, és olyankor a tuaregek kénytelenek elvándorolni tevéikkel a sivatagon túli zöld területekre, a Niger folyó és a Csád-tó felé, hogy megittassák, megetessék állataikat, s ők maguk is egyenek valamit.

A letelepedett afrikai parasztok az ilyen látogatásokat invázióknak, betörésnek, lerohanásnak, agresszióknak tartják. Borzalmas gyűlölet él bennük a tuaregekkel szemben, mivel azok nemcsak felégetik falvaikat, elrabolják állataikat, hanem még őket magukat is elhurcolják rabszolgának. A világos bőrű berber tuareg szemében a fekete afrikai nyomorult alemberek alacsonyabb rendű, hitvány fajja. A fekete földműves viszont rablónak, élősködőnek, terroristának tartja a tuareget, akit bárcsak örökre elnyelne a Szahara. A letelepedett bantuk Afrika ezen részében két gyarmatosítással küzdöttek: a kívülről, Európából, Párizsból jövő francia kolonializmussal és a belső, afrikai, évszázadok óta folyó, tuareg gyarmatosítással.

E két népcsoportnak, vagyis a letelepedett, földműves bantuknak és a mozgékony, gyors tuaregeknek mindig eltérő volt a filozófiájuk. A bantuk számára az erő forrása, sőt, magának az életnek a forrása a föld – az ősök lakhelye. A bantuk saját földjeiken temetik el halottaikat, gyakran közel a házukhoz, esetleg egyenesen lakóházuk padlózata alá. Így módon az, aki meghalt, továbbra is részt vesz, jelképesen, az élők életében, óvja őket, tanácsokat ad nekik, közbenjár, áldást vagy büntetést oszt. A törzsi anyaföld nemcsak a fennmaradás forrása, hanem szent érték is, az a hely, amelyből az ember lett, s amelybe visszatér.

A nomád tuareg, a nyitott, határtalan térség gyermeke, a Szahara betyárja, kozákja másként viszonyul öseihez. Aki meghalt, eltűnik az élők emlékezetéből. A tuaregek a sivatagban temetik el halottaikat, bárhol, út közben; csak egy dologra ügyelnek – hogy arra a helyre sose térjenek vissza.

Afrikának ezen a részén a Szahara lakói, valamint a Sahel és a zöld szavanna letelepedett törzsei között néma kereskedelemnek nevezett árucseré folyt. A szaharai emberek sőt árultak aranyért cserébe. A sőt (igen értékes, keresett cikk, különösen a trópusokon) a fejükön szállították a Szahara belsejéből a tuaregek és arabok fekete rabszolgái valószínűleg a Niger folyóhoz, ahol az egész tranzakció zajlott: „Amikor a négerek már a vízhez érnek, a következőt cselekszik – meséli a XV. századi velencei kereskedő, Alvise da Ca' da Mosto – a magával hozott sóból mindegyikük szór egy halomnyit, megjelöli azt, majd eltávolodnak mind a sorba állított sókupacoktól, és fél napi járásra visszahúzódnak abba az irányba, ahonnan jöttek. Ekkor megjelennek egy másik néger törzs emberei, akik soha senki előtt nem mutatkoznak, senkivel sem beszélnek: nagy csónakokon érkeznek, alighanem valamiféle szigetekről, partra szállnak, és látván a sőt, minden halom mellé leraknak valamennyi aranyat, majd távoznak otthagya a sőt is, aranyat is. Amikor eltűntek, visszatérnek azok, akik a sőt hozták, és ha az arany mennyiségét megfelelőnek tartják, elviszik azt, a sőt pedig a helyén hagyják; ha nem, akkor nem viszik el sem az aranyat, sem a sőt, és újra visszavonulnak. Ekkor újra jön a másik fél, elviszik azt a sóhalmot, amely mellől hiányzik az arany; a többi mellé több aranyat tesznek, amennyiben azt méltányosnak tartják, vagy nem veszik meg a sőt. Így módon kereskednek egymással úgy, hogy közben nem találkoznak, nem váltanak szót. Mindez már igen régóta tart, és bár az egész dolog hihetetlennek tetszik, bizony állítom, hogy így van!”

A velencei kereskedő elbeszélését az autóbuszban olvasom, amellyel Bamakóból Moptiba utazom. – Utazz Moptiba! – ajánlották ismerőseim. Onnan talán átjutok Timbukuba, a tuaregek földjére, a Szahara közbübe.

A tuaregek kivésznek, elfognak. A Szaharából kiszorítja őket az állandó, borzalmas szárazság. Azonkívül régebben egy részük a karavánok kirablásából élt, ám ma már kevés a karaván, és azok is jól fel vannak fegyverkezve. A tuaregek tehát kénytelenek jobb területekre vándorolni, oda, ahol van víz, csakhogy azok a területek már foglaltak. Tuaregek Maliban, Algériában, Líbiában, Nigerben, Csádban és Nigériában élnek, de más szaharai országokban is előfordulnak. Nem tartják magukat egyetlen ország állampolgárának sem, nem hajlandók alárendelni magukat semmilyen kormánynak, semmilyen hatalomnak.

Lehetnek még vagy félmilliónyi, esetleg milliónyi.

Soha senki sem számolta meg ezt a mozgékony, titokzatos, a kapcsolatokat kerülő népcsoportot. Elszigetelten élnek, nemcsak fizikailag, hanem mentálisan is bezárkózva nehezen megközelíthető Szaharájukban. Nem érdekli őket a külvilág. Eszükbe sem jut, hogy megismerjék a tengert, mint a vikingek, hogy utazgassanak, megnézzék Európát vagy Amerikát. Amikor egy általuk elfogott európai utazó azt mondta, hogy a Nigerhez akar eljutni, nem hitték el neki: – Mit akarsz te a Nigerrel? A te országodban nincsenek folyók? – A franciák több mint fél évszázadon át próbálkoztak a Szahara meghódításával, a tuaregek mégsem akartak franciául megtanulni, nem érdekelte őket sem Descartes, sem Rousseau, sem Balzac vagy Proust.

Autóbuszbeli szomszédom, egy Diawara nevű Moptiba való kereskedő nem szereti a tuaregeket. Egyenesen fél tőlük, és örül, hogy Moptiban a katonaság megbirkózott velük. „Megbirkózott velük” – vagyis a tuaregek egy részét megölték, a többieket a sivatag olyan részébe kergették, ahol víz hiányában hamarosan kihalnak. Amikor megérkezünk (az autóbuszút egy egész napot vesz igénybe), Diawara megkéri unokaöccsét, bizonyos Mohamed Konét, mutassa meg nekem a tuaregek nyomait. Mopti jókora kikötő a Nigeren, a Niger pedig Afrika harmadik legnagyobb folyója (a Nílus és a Kongó után). Kétezer évig vitatkoztak Európában azon, honnan ered a Niger, és milyen tóba, folyóba vagy tengerbe ömlik. A viták alapja a Niger furcsa folyása volt, a folyó ugyanis Afrika nyugati partjaitól nem messze, Guineában ered, a konteinens belseje, a Szahara felé tart, majd hirtelen, mintha a hatalmas sivatag áthághatatlan akadályt jelentene számára, ellenkező irányba, délnek fordul, és a mai Nigéria területén, Kamerun közelében ömlik a Guineai-öbölbe.

Mopti magas folyóparton fekszik, innen nézve a Niger széles, barnás színű, lassú folyó. Látványa egészen szokatlan, ha azt nézzük, hogy köröskörül a felforrósodott sivatag húzódik, itt pedig a köves mederben ilyen hatalmas víztömeg látható! Ráadásul a Niger – más szaharai folyókkal ellentétben – soha nem szárad ki, s ez a határtalan homoktenger közepén szünet nélkül hömpölygő folyóvíz olyan tisztelettel és áhítattal tölti el az embereket, hogy a Niger vizét csodásnak és szentnek tartják.

Kiderült, hogy Mohamed Koné fiatal fiú, akinek nincs semmiféle meghatározott foglalkozása, tipikus bayaye, él, amiből tud. Volt egy Thiema Djenepo nevű barátja, akinek volt egy csónakja (később kaptam tőle egy névjegyet: Thiema Djenepo – Piroguer – BP 76 – Mopti – Mali), s átvitt minket, keményen evezve az árral szemben, az egyik szigetre, amelyen széthányt, lerombolt vályogvísködé friss romjai álltak: a tuaregek nemrég támadták meg a kis mali halászfalut. – Regardez, mon frère – mondta bizalmasan Mohamed, és patetikus hangon magyarázta: – Ce sont les activités criminelles des Tuaregs! – Megkérdeztem, hol találkozhatnék tuaregekkel, mire Mohamed szánakozva elnevette magát, mert úgy vélte, ez a kérdés olyan, mintha abban kérnék tanácsot, hogy hol követhetnék el leggyorsabban öngyilkosságot.

Moptiból Timbukuba jutni volt a legnehezebb. A sivatagon át vezető utat lezárta a katonaság, mert valahol bent, a sivatagban harcok folytak. El lehetett volna jutni oda, de az egy hétig tartott volna. Maradt az Air Mali kis repülőgépe, amely rendszertelenül közlekedett, hetente vagy havonta egy alkalommal. A világnak ezen a részén az időnek nincs semmiféle mértéke, viszonyítási pontja, formája vagy üteme. Szétesik, szétfolyik, nehéz megragadni, formát adni neki. Lefizettem azonban a mopti repülőter parancsnokát, és

kaptam helyet a repülőre. Repülünk a Szahara holdbéli, valószerűtlen, titokzatos vonalakkal, jelekkel teli tájai fölött. A sivatag határozottan mond, közöl valamit, de ki érti meg? Mit jelenthet az a két egyenes vonal, amely hirtelen megjelent a homokban, s ugyanolyan hirtelen nyoma is veszett? És azok a körök, aszimmetrikusan elhelyezkedő körök egész láncolata? És azok a cikcakkok, megtört háromszögek és rombuszok, aztán azok az ovális és összetekeredő vonalak? Elveszett karavánok nyomai volnának? Emberi települések? Táborhelyek? De hogyan lehet élni azon a lángoló platnin? Milyen úton lehet oda eljutni? Merrefelé lehet menekülni?

Timbuktuiban egyenesen a leszállópályát őrző légelhárító ágyúk csöveivel szemben landoltunk. Timbuktu ma homokra épült agyagviskókból álló városka. Az agyagnak és homoknak ugyanolyan a színe, a város ezért a sivatag organikus részének látszik – mintha a Szahara négyszögletes tömbökké formált, magasra emelt darabja volna. Akkorra a hőség, hogy gyakorlatilag nem lehet megmozdulni. A nap melege megbénítja, leteríti az embert. A szűk, homokos utcákban, sikátorokban sehol egy élő lélek. Az egyik ház falán azonban rábukkantam egy emléktáblára, amelyen az állt, hogy 1853 szeptemberétől 1854 májusáig ott lakott Heinrich Barth. Barth, a világ egyik legnagyobb utazója, öt éven át magányosan járta a Szaharát, naplójában leírta tapasztalatait. Betegen, rablók elől menekülve többször is elbúcsúzott az élettől. Hogy szomjan ne haljon, felvágta ereit, és saját véréit itta. Visszatért Európába, ott azonban senki sem értékelte egyedülálló tettét. Megkeseredetten és a viszontagságos utazástól teljesen kimerülten halt meg negyvennégy évesen 1865-ben. Nem értette, hogy az emberi képzelet miért nem éri el azokat a határokat, amelyeket ő a Szaharában átlépett.

Íme, az Úr gyors felhőn száguld

Amikor beléptem, a szentély már teljesen megtelt hívőkkel. Mindannyian térdeltek, de háttal a presbitériumnak, mozdulatlan testüket az egyszerű, támlátlan padoknak támasztották. Fejük lehajva, szemük csukva volt. Teljes csönd uralkodott.

– Lélekben megvallják bűneiket és megalázkodnak Isten előtt, hogy enyhítsék haragját – súgta oda kísérőm, aki elintézte, hogy bejöhessenek.

A Niger forró, párás deltájában fekvő Port Harcourtban voltunk. A szentély, amelybe bementem, az Apostoli Hit Egyháza nevű gyülekezeté volt. Ez a gyülekezet a Dél-Nigériában működő többszáz keresztyén szekta egyike. Pár perc múlva kezdődött a vasárnapi istentisztelet.

Kívülálló személynek nem könnyű bejutnia ilyen szertartásra. Eredménytelenül próbálkoztam más városokban és közösségekben (felváltva használom itt a szekta, a gyülekezet, a kongregáció és az egyház elnevezéseket, mert Afrika területén így használják őket). A szekták kissé ellentmondásos politikát folytatnak: egyfelől mindegyik arra törekszik, hogy minél több híve legyen, másfelől viszont a felvételt hosszú és gondos procedúra, figyelmes szelektálás és óvatos válogatás előzi meg. Ennek nem csupán a doktrinális szigorúság az oka. Fontosak az anyagi szempontok is. A szekták többségének központja az Egyesült Államokban, az Antillákon vagy Nagy-Britanniában található. Innen áramlanak az afrikai fiálékba és missziókba az anyagi támogatások, az egészségügyi és oktatási segélyek. Ezért a szegény Afrikában óriási tömegek szeretnének e szekták tagjaivá válni. Csakhogy a szekták figyelnek arra, hogy híveik társadalmi és anyagi helyzete megfelelő legyen. A szegényeket, éhezőket nem veszik föl. Szekta tagjának lenni rangot jelent. Afrikában sok ezer ilyen gyülekezet működik több millió taggal.

Körbenéztem a szentély belsejében. Nagy hangárra emlékeztető tágas csarnok volt. A falak között széles nyílások voltak, hogy bejöhessen a friss levegő, a légmozgás enyhét adott, annál is inkább, mivel a naptól felforrósodott hullámlemez-tető intenzív, nyomasztó hőséget árasztott magából. Oltárt sehol sem láttam. Szobrok és szentképek sem voltak a szentélyben. A presbitérium belsejében magas emelvényen több tucat főből álló zenekar helyezkedett el két sornyi fúvóssal és dobbal. A zenekar mögött, a felső rámpán feketébe öltözött vegyeskórus állt. A proscénium közepét masszív mahagóni szószék foglalta el.

A pap, aki a szószékre lépett, öszülő hajú, testes, úgy ötven körüli nigériai férfi volt. Rátámaszkodott a szószék korlátjára, és a hívekre pillantott. Azok már fölkeltek a térdeplésből, ültek a padokban, és figyelmesen néztek rá.

Az istentisztelet azzal kezdődött, hogy a kórus elénekelté Izsaiás próféciájának azt a részletét, amelyben Isten kijelenti, hogy nagy szárazsággal fogja sújtani az egyiptomiakat:

Íme, az Úr gyors felhőn száguld és lemegy Egyiptomba. Meginognak színe előtt Egyiptom bálványai...

Kiapad a víz a tengerből, s a folyó kiszárad és kiszikkad.

Bűzlenek a folyamok, elsekélyesednek és kiszáradnak Egyiptom Nilus-ágai, a nád és a sás elfonnyad.

Kopár helyek lesznek a Nilus mellett, a Folyó torkolatánál, s a Nilus mentén minden vetés elszárad, eltűnik és nem lesz többé.

Búsulnak a halászok, és gyászolnak mind, akik horgot vetnek a Nilusba, és akik kiterítik a hálót a víz színén, kétségbeesnek.

A szöveget a pap céltudatosan választotta ki, amennyiben a hívekben a félelem, rettegés, az Apokalipszis hangulatát akarta felébreszteni. Ezek az emberek ugyanis itteni emberek voltak, annak a földnek a gyermekei, amelyen a hatalmas Niger sok tucat kisebb folyóvá, számtalan kanyargó mellékággá és csatornává osztódik Afrika legnagyobb deltáját alkotva. Ez a vízhálózat az ittenieknek nemzedékek óta biztosított megélhetést, és a kiszáradó, elapadó vizek bibliai látomása a gyülekezet tagjaiban a legrosszabb előérzeteket és félelmeket válthatta ki.

A káplán most kinyitott egy nagy, vörös bőrbe kötött Bibliát, várt egy ideig, majd olvasni kezdett:

Majd így hangzott az Úr igéje hozzám: „Mit látsz, Jeremiás?”

Azt feleltem: „Mandulafavesszőt látok.”

A káplán végignézett a híveken, és tovább olvasott:

Másodszor is hangzott az Úr igéje hozzám: „Mit látsz?”

Azt feleltem: „Gőzölgő fazekat látok...”

Erre azt mondta nekem az Úr: „...Te azért övezd fel derekadat, kelj föl, és mondd el nekik mindazt, amit én parancsolok neked! Ne ijedj meg tőlük...”

Eltette a Bibliát, és kezével a gyülekezetre mutatva, fölkiáltott: – Én sem ijedek meg tőletek! Nem azért jöttem ide, hogy megjijedjek tőletek, hanem hogy az igazat mondjam nektek és megtisztítsalak benneteket!

Tulajdonképpen a prédikáció kezdetétől, az első szavaktól, mondatoktól kezdve emelkedetten vádló, haragos, ironikus, dühödt hangulatban volt. Már folytatta is: – A keresztyénnek mindenekelőtt is tisztának kell lennie. Belülről tisztának. De vajon ti tiszták vagytok-e? Te vajon tiszta vagy-e? (Mutatott valahova, a terem közepére, mivel azonban konkrétan senkire sem mutatott rá, az arrafelé állók, mintha rajtakapták volna őket, mind alázatosan meggörnyedtek).

– És te talán azt hiszed, hogy tiszta vagy? (Irányította mutatóujját a terem egy másik részére, mire az ott állók görnyedtek meg, s hajtották le szégyenkezve fejüket). Nem, nem vagy tiszta! Messze vagy te attól, hogy tiszta legyél! Egyikőtök sem tiszta – mondta kategorikusan és szinte diadalmasan. Ebben a pillanatban megszólalt a zenekar, felharsantak a trombiták, harsonák, kornettek, kürtök. Hangjukat a dobok tompa puffogása és a kórus kaotikus jajgatása kísérte.

– És bizonyára még azt is gondoljátok, hogy keresztények vagytok! – szólalt meg a káplán ezúttal gúnyos hangnemben. – Megesküdnék rá, hogy ezt gondoljátok. Hogy biztosak vagytok ebben. Mindannyian büszkén kidüllesztett mellel hirdetitek: Keresztény vagytok! Nézzetek engem és csodáljatok – itt jön egy keresztény! Egy igazi keresztény, olyan igazi, hogy a világon nincs nála igazibb! Így gondolkodtok ti! Jól ismerlek én benneteket. Keresztény! Ha, ha, ha, ha – tört ki belőle a hangos, ideges és rosszmájú nevetés, amely olyan hatásos volt, hogy rám is kezdett rám ragadni a terem hangulata, s éreztem, hogy szaladgál a hideg a hátamon.

Az emberek zavarodottan, ijedten, megbélyegezve álltak. Kik ők, ha nem lehet őket keresztényeknek tartani? Mit tegyenek magukkal, hova legyenek? Minden újabb mondat egyre mélyebbre taszította, szinte porrá őrölte őket. Ott álltam az ijedt, bémult tömegben, nem nézgelődhettem túl tolokodóan, nem tekergethettem a fejemet. Önmagában már az is elég feltűnést keltett, hogy fehér ember vagyok. Szemem sarkából azonban láttam, hogy a körülöttem álló nők halántékán izzadságcseppek ülnek, mellükön összekulcsolt kezük pedig remeg. A legnagyobb félelmet talán az keltette bennük, hogy a káplán esetleg konkrétan rájuk bök, megfosztva őket a becsülettől és hittől, megtagadva tőlük a keresztény nevet. Éreztem, hogy a szószéken álló papnak óriási, hipnotikus ereje van fölöttük, és joga van kimondani rájuk a legszigorúbb, legmagalázóbb ítéletet is.

– Tudjátok ti, mit jelent kereszténynek lenni? – kérdezte. Az addig meggyötört, megalázottan álldogáló emberek megmozdultak arra várva, hogy választ kapnak, valamilyen tanácsot, receptet vagy meghatározást. – Tudjátok, mit jelent? – ismételte meg a pap, és érezni lehetett, hogyan növekszik a hívekben a feszültség. Mielőtt azonban meghallották volna a választ, megszólalt a zenekar. Felharsantak a tubák, fagottok, szakszofonok. Mindent betöltött a dobok fűlsiketítő zaja. A káplán leült a mellette álló karosszékre, fejét kezére hajtotta, pihent. A zenekar elhallgatott, a káplán újra a mahagóni szószékre lépett.

– Kereszténynek lenni – mondta – azt jelenti, hogy meghallod belsődben az Úr hangját. Meghallod, amint az Úr megkérdezi: Mit látsz, Jeremiás?

Amikor a hívek meghallották az „Úr” szót, rázendítettek:

Ó, Uram,
Te vagy az én Uram.
Ó, igen
Ó, igen, igen, igen,
Ó, igen,
Te vagy az én Uram.

A tömeg ütemesen ringatózni, hullámozni kezdett, a padlóról téglapor-felhők gomolyogtak. Aztán mindannyian elénekelték a *Dicsérfétek az Urat hangos cimbalomszóval* kezdetű zsoltárt.

A feszültség valamelyest csökkent, a légkör megenyhült és az emberek kiengedtek, feloldódtak, de csak rövid időre, mert a káplán máris folytatta:

– Csakhogy ti nem hallhatjátok meg az Úr hangját. A ti fületek nem hall. A ti szemetek nem lát. Mert bűn lakozik bennetek. És a bűn süketekké, vakokká tesz titeket.

Teljes csönd ülte meg a termet. A mozdulatlanul ülő hívekkel teli szentélyben csak néhány magas, jó felépítésű fiatal férfi mozgott, ők is óvatosan, szinte lábujjhegyen. Egyforma sötét öltönyt, fehér inget, fekete nyakkendőt viseltek. Korábban megszámloltam, hogy húszan vannak. Először a templom kapujában találkoztam velük: ellenőrizték, hogy ki megy be. Aztán, közvetlenül az istentisztelet előtt, szétszéledtek a teremben, és úgy álltak meg a padok mellett, hogy mindegyikük szemmel tarthasson egy-egy szektort. Figyelhessen, közbeléphessen, irányíthasson. Mozdulataikat, viselkedésüket teljes diszkréció és jól látható határozottság jellemezte. Semmiféle afrikai rendetlenség, lazaság, ellenkezőleg – rugalmasság, éberség, jártasság. Uralták a helyzetet, érezni lehetett, hogy ez a feladatuk.

A káplán szavait, miszerint a keresztény ideálhoz vezető utat az emberekben a létezésük által folyton újratemtett bűn zárja el, olyan csönd követte, amely nagyon is megalapozott volt. A teremben lévők ugyanis az ibo nemzetségből származtak, az ibók hagyományos vallása pedig, miként az afrikai népek többségének vallása, nem ismeri a bűn fogalmát. Ennek oka az, hogy a bűnösséget a keresztény teológia és az afrikai hagyomány eltérő módon értelmezi. Utóbbiban nem létezik a metafizikus, absztrakt, önmagában való rossz fogalma. Valamely tett akkor válik rossz cselekedetté, amikor először is egyáltalán fölfedik, másodszor pedig, ha a közösség vagy egy másik személy rossznak minősíti azt. Ehhez jön még, hogy a rossz kritériuma nem axiológikus, hanem praktikus, konkrét: rossz az, ami másnak kárt okoz. Nincsenek rossz szándékok (gondolatok, óhajok), hiszen a rossz addig nem rossz, amíg nem materializálódik, nem aktivizálódik. Rossz csak valamilyen cselekedet lehet.

Ha azt kívánom ellenségemnek, hogy betegedjék meg, ezzel semmi rosszat, semmilyen bűnt nem követek el. Majd ha az ellenségem valóban megbetegszik, akkor vádolhatnak rossz cselekedettel – azzal, hogy belé oltottam a betegséget (az itteni hagyomány szerint ugyanis a betegségeknek nem élettani okuk van, azokat az ellenségeink által ránk szórt rontások idézik elő).

A legfontosabb azonban mégis talán az, hogy a föl nem fedezett rossz nem létezik, így aztán bűntudatot sem kelt. Tiszta lelkiismerettel csalhatok például egészen addig, amíg valaki rá nem jön, hogy becsapom, és ujjal nem mutat rám. A keresztény hagyomány belső élménnyé teszi a bűnt: fáj a lelkünk, gyötör a lekiismeretünk, rágódunk ballépéseinken. Ez az az állapot, amelyben átéljük a bűn terhét, fárasztó tolokodását, égető jelenlétét. Más a helyzet azokban a társadalmakban, amelyekben az egyén nem önmagáért való létező, hanem csupán egy közösség alkotórésze. A közösség leveszi vállunkról az egyéni felelősség terhét, nincs tehát individuális bűn, így bűntudat sem. A bűntudat időben létezik: valami rosszat tettem, érzem, hogy bűnt követtem el, ez gyötör engem, s most keresem a módját, hogy megtisztuljak, vezekeljek, eltöröljem, meggyónjam bűnömöt stb. Mindez időben zajló folyamat. Az afrikai gondolkodás szerint ilyen idő nincs, az afrikai időben nincs hely a bűn számára. Mert vagy nem követek el semmi rosszat, mert nem lepleznek le, vagy pedig, ha a rosszat fölfedezik, rögtön, abban a pillanatban meg is büntetik az elkövetőt, s ezzel a rosszat megsemmisítik. A bűn és a bűnhődés itt párban halad, szétszakíthatatlan junktim, nincs köztük szabad mező, szabad tér. Az afrikai hagyományban nincs helye Raszkolnyikov tépelődésének, drámájának.

– A bűn süketekké és vakokká tesz titeket – ismételte meg nyomatékkal a pap. A hangja kissé megremegett. – De tudjátok-e, mi vár azokra, akik nem hallanak és nem látnak? Akik azt hiszik, hogy az Úrtól távol is élhetnek?

Újra elővette a Bibliát, és egyik karját magasan föltartva, mint egy antennát, amelyen majd az égből lesugárzik az Úr hangja, így

kiáltott:

Ezt mondta nekem az Úr: „Űzd el őket szíнем elől, menjenek el! Ha pedig majd azt mondják neked: 'hová menjünk?' mondd nekik: Így szól az Úr: Aki halálra való, a halálra; aki kardra, a kardra; aki éhínségre, az éhínségre; és aki fogságra, az fogságra. Négy fajta rendelék föléljük: a kardot, hogy öljön, a kuttyákat, hogy szaggassanak, az ég madarait és a föld állatait, hogy egyenek és pusztítsanak“.

Felhangzott a dobok tompa dübögése, de a kórus és a zenekar néma maradt. Aztán újra csönd lett. Mindenki fölállt magasba emelt arccal. Szemem sarkából láttam, hogy csorog róluk az izzadság. És láttam a feszült arcvonásokat, a kimerevedett nyakakat, a drámai mozdulattal magasra emelt karokat, amelyekkel félig bocsánatért esedeztek, félig önkéntelenül mintegy védték magukat, mintha a következő pillanatban nagy szikla szakadna rájuk.

Arra gondoltam, hogy a jelenlévők egyfajta belső konfliktust élnek át, egyfajta drámát, amely egyébként nem tudom, mennyire érthető számukra. A hívek többnyire fiatal ipari munkások, az új nigériai középosztály képviselői voltak. Ahhoz a réteghez tartoztak, amely az alapvetően keresztény kultúrájú európai és amerikai elitet tekintette mintának. Mint ilyenek, szerették volna ezt a kultúrát, ezt a vallást megismerni, beleélni magukat annak természetébe, azonosulni vele. Ezért léptek be egy keresztény közösségbe, amely befogadta őket, ám az ő saját kultúrájuk számára ismeretlen doktrinális és erkölcsi követelményeket támasztott velük szemben. Az egyik ilyen követelmény a bűnről szóló tanítás volt, ezt a fajta kihágást és terhet pedig korábban nem ismerték. Most az új hit követőiként el kellett ismerniük a bűn létezését, le kellett nyelniük ezt a keserű, undorító pirulát. Ugyanakkor azonnal keresniük kellett a módját, hogy radikálisan megszabaduljanak a bűntől, vagyis hogy igazi, tiszta keresztényekké váljanak. A pap egész idő alatt azt a nagy és fájdalmas árat ecsetelte, amelyet ezért fizetniük kell. Ez volt prédikációjának lényege. A fenyegetés, a megalázás. Ők pedig buzgón elfogadták helyzetüket, azt, hogy a legsúlyosabb vétkekkel terhelt bűnösök, akikre elmarasztaló büntetés vár, akik bármely pillanatban készek magukra ölteni a vezeklés zsákruháját.

A pap összes gyanúsításának, elégedetlenkedésének és vádaskodásának buzgó elfogadását az is magyarázta, hogy úgy vélték, érdemes ezt az árat megfizetni azért, hogy a templomban lehessenek, hogy részt vehessenek azokban az aktusokban, amelyek a közösséghez tartozás érzésével ajándékozták meg őket. Az igo nem szeret egyedül lenni, fél az egyedüllétől, átoknak, büntetésnek fogja azt fel. A szektához való tartozás pedig ennél még többet is jelentett: számos afrikai közösségnek voltak saját titkos társaságai, amolyan fontos és befolyásos etnikai szabadkőműves páholyai. Az afrikai szekták gyakran igyekeznek hasonlatosakká válni ezekhez a hagyományos intézményekhez – exkluzív titokzatosság lengi őket körül, saját fogalom- és jelrendszert, külön liturgiát használnak.

Mivel a szertartás alatt nem illett a teremben nézelődnöm, sok mindent inkább csak megéreztem mindabból, ami történt. Szemem sarkából csak a legközelebb állókat láthattam, de a többiek jelenléte is szinte tapintható volt. A gyülekezet ugyanis olyan tömény, felforrósodott, eksztatikus érzelmekkel telített, mindent átható és magával ragadó légkört teremtett, amelynek hatása alól senki sem vonhatta ki magát. Annyi spontaneitás, elemi erő, meghatódottság, annyi buzgó és feszült akarat, annyi kifejezésre jutó érzelm volt azokban az emberekben, hogy mindent, ami a hátunk mögött, távolabb zajlott, érteni és tudni lehetett.

Amikor az istentisztelet végeztével kifelé tartottam a templomból, óvatosan kellett lépdelnem, mert a hívek, arcukat eltakarva az idegen tekintetek elől, megint mozdulatlanul térdeltek háttal a presbitériumnak. Teljes volt a csönd. A kórus nem énekelt, a zenekar nem játszott. A pap a szószéken állt fáradtan, kimerülten, szemét lehunyta, hallgatott.

(Folytatjuk)

Fordította: *Szenyán Erzsébet*